

ЕКОНОМІЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ОСНОВНИХ НАПРЯМКІВ ПІДВИЩЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ГАЛУЗІ

ECONOMIC SUBSTANTIATION OF THE BASIC DIRECTIONS OF INCREASE OF SOCIAL AND ECONOMIC EFFICIENCY OF RESOURCE POTENTIAL OF BRANCH

УДК 332.1

<https://doi.org/10.32843/bses.49-36>**Герасименко В.М.**

здобувач відділу макроекономіки та державного управління
Причорноморський науково-дослідний інститут економіки та інновацій

Herasymenko Valentyna

Black Sea Research Institute
of Economics and Innovation

В статті доведено, що зростання економіки та супутнє зростання цін на продукцію будівельних підприємств не вирішують основної проблеми галузі, пов'язаної з високою ресурсомісткістю. Автор запропонував комплекс першочергових заходів повинний шляхом продовження оновлення основних засобів із залученням інвестиційних ресурсів та нових технологій у будівництві. Власні джерела фінансування вказаного процесу є дуже обмеженими і не можуть вирішити поставлене завдання; підвищення рівня конкурентоздатності продукції з метою зростання доданої вартості та відповідного зниження частки проміжного споживання у її сукупному випуску; впровадження ресурсозберігаючих технологій у виробничий процес, пошук альтернативних джерел постачання та розширення ресурсної бази.

Ключові слова: будівельна галузь, економічний потенціал, методи управління ресурсами, науково-практичний підхід, потенціал галузі.

В статье доказано, что рост экономики и сопутствующее росту цен на про-

дукцию строительных предприятий не решают основной проблемы отрасли, связанной с высокой ресурсоемкостью. Автор предложил комплекс первоочередных мер для решения проблемы путем продолжения обновления основных средств, с привлечением инвестиционных ресурсов и новых технологий в строительстве. Собственные источники финансирования указанного процесса являются очень ограниченными и не могут решить поставленную задачу; повышение уровня конкурентоспособности продукции с целью роста добавленной стоимости и соответствующего снижения доли промежуточного потребления в ее совокупном выпуске; внедрение ресурсосберегающих технологий в производственный процесс, поиск альтернативных источников и расширения ресурсной базы.

Ключевые слова: строительная отрасль, экономический потенциал, методы управления ресурсами, научно-практический подход, потенциал отрасли.

The purpose of this article is the economic substantiation of the main directions of increasing the socio-economic efficiency of the resource potential of the industry on the example of the construction industry of Ukraine. To substantiate the main directions of increasing the resource potential of the construction industry, this study proposes to proceed from the following assumptions: priority attention should be paid to those indicators of resource potential, where compared to other sectors of the construction industry significantly lost its competitive position; no less important area of assessment is the current trends in the dynamics of these indicators, which have taken place in recent years. As a result of the conducted research, it is a set of priority measures to be taken by continuing to upgrade fixed assets with the involvement of investment resources and new technologies in construction. Own sources of funding for this process are very limited and cannot solve the problem; increasing the level of competitiveness of products in order to increase value added and reduce the share of intermediate consumption in its total output; introduction of resource-saving technologies in the production process, search for alternative sources of supply and expansion of the resource base. To summarize, it should be noted that the article proves that economic growth and the concomitant rise in prices for construction products do not solve the main problem of the industry associated with high resource intensity. To substantiate the main directions of increasing the socio-economic efficiency of the resource potential of the construction industry, the author relied on the results of previous research and modern scientific experience, namely: the proposed scientific and practical approach to building a resource management system for construction products, analysis of its dynamics, structural changes and XYZ analysis, etc.; of the improved model of formation of resource potential of construction branch on the basis of a rating estimation on indicators of use of labor resources, fixed assets and intermediate consumption.

Key words: building industry, economic potential, methods of resource management, scientific and practical approach, industry potential.

Постановка проблеми. На сучасному етапі ринкових відносин Для обґрунтування основних напрямків підвищення соціально-економічної ефективності ресурсного потенціалу будівельної галузі в подальшій роботі будемо спиратись на результати попередніх досліджень та сучасний науковий досвід, а саме: запропонованого науково-практичного підходу до побудови системи управління ресурсомісткістю продукції будівництва, аналізу її динаміки, тенденцій структурних зрушень, результатів АВС та XYZ-аналізу тощо; удосконаленої моделі формування ресурсного потенціалу будівельної галузі на основі рейтингового оцінювання за показниками використання трудових ресурсів, основних засобів та проміжного споживання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Аналіз робіт провідних науковців в напрямку управління ефективністю виробництва, таких як: І. Радчук [1], О. Єршова [2], Г. Беляєва [3], Н. Кондратенко [4], І. Сотник [5] та інших, показав, що з точки зору ефективності використання ресурсів, в останні роки будівельна галузь знаходилась на екстенсивному шляху розвитку. Основними напрямками підвищення ресурсовіддачі на сьогоднішній день з урахуванням аналізу результатів робіт науковців є:

– модернізація основних засобів та впровадження сучасних технологій у будівництві, що дозволяють виробляти більш конкурентоздатну продукцію та забезпечують зростання доданої вартості без залучення додаткових ресурсів;

– зменшення залежності від основних видів сировини частка яких протягом значно зростає: продукція металургійного виробництва, металеві руди, корисні копалини, продукти нафто перероблення, гумові та пластмасові вироби, інша неметалева мінеральна продукція. Практична реалізація даного напрямку може виконуватись, в тому числі, за рахунок пошуку альтернативних джерел постачання ресурсів на внутрішньому та зовнішньому ринках, з метою зниження їхньої вартості без втрати якості будівельної продукції;

– розвиток комерційного будівництва, яке забезпечує зростання частки доданої вартості та, відповідно, ресурсовіддачі, неможливий без сталого економічного розвитку. Економічне зростання здатне забезпечити будівельну галузь не тільки зовнішніми інвестиціями, але й внутрішніми джерелами розвитку.

Постановка завдання. Метою даної статті є економічне обґрунтування основних напрямків підвищення соціально-економічної ефективності ресурсного потенціалу галузі на прикладі будівельної галузі економіки України.

Виклад основного матеріалу. Для обґрунтування основних напрямків підвищення ресурсного потенціалу будівельної галузі, в даному дослідженні пропонується виходити з наступних передумов:

– першочергової уваги потребують ті показники оцінки ресурсного потенціалу, де в порівнянні з іншими галузями економіки будівельна промисловість суттєво поступалась своїми конкурентними позиціями;

– не менш важливим напрямком оцінки є наявні тенденції в динаміці цих показників, які мали місце протягом останніх років.

Враховуючи вищесказане, нами було проведено класифікацію всіх показників за рангами та темпами їхнього приросту протягом 2018-2019 років, рис. 1.

Річний темп приросту за кожним показником, рис. 1, обчислювався на основі їхніх абсолютних значень, з врахуванням напрямків оптимізації. Базою для розрахунку виступали вхідні статистичні дані. При цьому, область допустимих значень показників була поділена на 4 сегменти з певними властивостями.

До першого сегменту увійшли показники, за якими будівельна галузь мала стійкі конкурентні переваги у формуванні свого ресурсного потенціалу в порівнянні з іншими галузями економіки та позитивну динаміку зростання. Таким чином, знаходження у даному сегменті є найбільш бажаним.

Найкращі значення показали: коефіцієнт оновлення основних засобів Π_{22} , забезпеченість необхідним обсягом проміжного споживання Π_{31} , продуктивність праці на 1 зайнятого Π_{17} та фондодіддача Π_{24} . Даним показникам були притаманні темпи приросту, що перевищували +20% річних. Таким чином, в коротко та середньостроковій перспективі будівельна галузь повинна зберегти, або покращити вказані позиції.

Безпосередньої уваги потребують показники даного сегменту, які характеризуються помірними темпами приросту, що не перевищують рівня +10%. Особливістю таких показників є те, що у випадку негативних змін зовнішнього середовища вони можуть втратити позитивну динаміку та перейти до рецесії. До їх складу належать: чисельність зайнятого населення Π_{11} , абсолютний Π_{12} та відносний Π_{13} резерви збільшення найманого населення тощо. Якщо темпи приросту вказаних

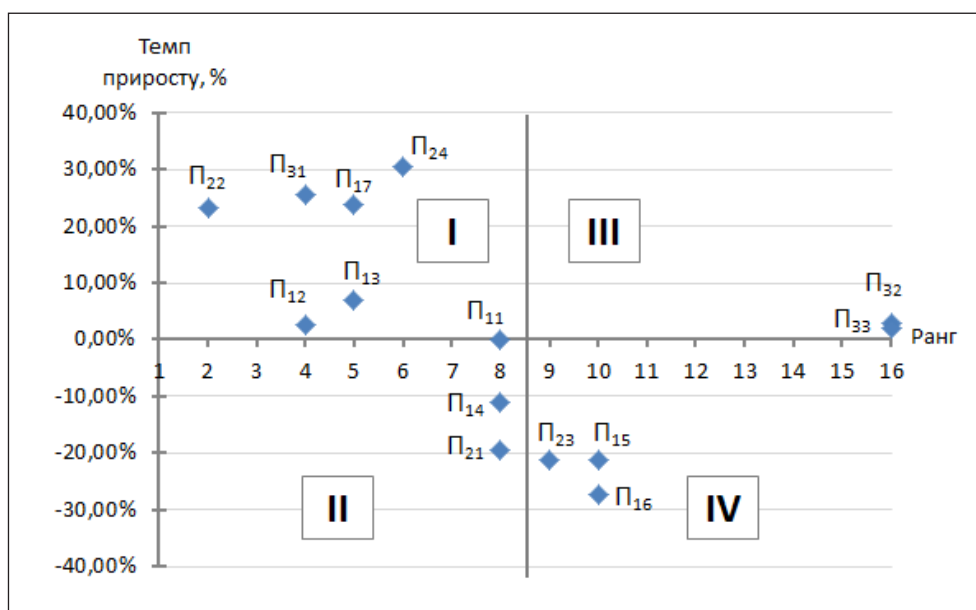

Рис. 1. Класифікація показників оцінки ресурсного потенціалу будівельної галузі

показників будуть приймати від'ємні значення, то з часом вони почнуть втрачати свої конкурентні позиції, збільшуючи ранг, та з другого сегменту перемістяться до третього, що є негативним.

Ситуацію погіршує демографічна ситуація, що склалась в Україні, низький рівень соціально-економічного забезпечення населення та низький рівень оплати праці в будівельній галузі відносно інших галузей:

- чисельність працездатного населення країни постійно знижується і вказана тенденція буде продовжуватись, оскільки рівень народжуваності двох останніх десятиріч не тільки не зміг стабілізувати ситуацію з чисельністю населення, але й призвів до того, що кількість жінок фертильного віку на сьогоднішній час значно скоротилась. Тому будівельній галузі слід бути готовою до того, що чисельність трудових ресурсів в довгостроковій перспективі буде скорочуватись;

- в останні роки значно посилюється відтік працездатного населення внаслідок трудової міграції до країн Євросоюзу, наслідки якої відчуває вся економіка України та будівельна галузь в тому числі;

- відносно низький рівень оплати праці в будівництві стимулює перерозподіл трудових ресурсів на внутрішньому ринку не на користь нашої галузі.

Отже, управління трудовими ресурсами повинно зводитись до їхнього максимального збереження з одночасним нарощуванням продуктивності праці внаслідок модернізації виробництва та впровадження інноваційних технологій. В середньо та довгостроковій перспективі чисельність працездатного населення України буде зменшуватись, тому необхідно завчасно адаптуватись до цього.

До другого сегменту входять показники, за якими конкурентні переваги галузі все ще зберігаються, проте, темпи їхнього зростання є від'ємними. З часом це буде означати, що показники, погіршуючи свої значення, будуть втрачати у галузевому рейтингу, а отже, рухатись до четвертого сегменту. Причому, чим більшим в абсолютному вираженні є темп приросту, тим швидше такий показник втратить конкурентні переваги. Тому, загальною рекомендацією в даному випадку є обов'язкове спостереження за показниками, для яких відмічається незначне падіння та високі рейтингові оцінки. Метою управління повинно бути відновлення їхнього зростання.

В нашому випадку до другого сегменту увійшли такі показники, як перевищення чисельності безробітних над вільними вакансіями P_{14} та залишкова вартість основних засобів P_{21} . Як видно з рис. 1, значення вказаних показників скорочуються швидкими темпами, а враховуючи, що рейтинг за ними складає 8 балів, у короткостроковій перспективі відставання галузі буде зростати.

Тому, з високою ймовірністю вони перейдуть до четвертого сегменту.

Швидке скорочення вартості основних засобів, незважаючи на високий коефіцієнт оновлення, викликано високими темпами їхнього вибуття внаслідок зносу. Враховуючи, що на кінець 2019 р. знос складав 45,7% від первісної вартості, в короткостроковій перспективі цей процес є незворотнім.

До третього сегменту належать показники ресурсного потенціалу, які мають додатні темпи приросту, однак за результатами порівняльного аналізу поступаються більшості галузей України. Якщо такі показники зростають швидкими темпами, то з часом вони покращують свої конкурентні позиції, поліпшують рейтингові оцінки та можуть перейти до першого сегменту. Якщо ж додатні темпи зростання є незначними, то вони не здатні змінити конкурентні позиції галузі в середньостроковій перспективі. Крім того, несприятливий вплив зовнішніх факторів є додатковим фактором ризику, який може змінити зростання на падіння. Саме таку ситуацію можна спостерігати на прикладі показників частки проміжного споживання в загальному випуску продукції P_{32} та коефіцієнта незалежності від постачальників P_{33} . Обидва показники демонструють найгірші значення серед інших галузей України протягом 2018-2019 р.: P_{32} зменшився з 78,7% до 76,5%; P_{33} зріс з 0,381 до 0,388.

Як бачимо, вказана проблема має прямий зв'язок з високою ресурсомісткістю продукції будівництва, потребує комплексних заходів та першочергового втручання.

До останнього, четвертого сегменту увійшли показники, за якими будівельна галузь мала значне відставання від більшості галузей України у формуванні свого ресурсного потенціалу та негативну динаміку розвитку. Отже, знаходження у даному сегменті є найбільш небажаним.

Високі темпи падіння значень показників не залишають перспектив розвитку галузі за умови зберігання існуючої тенденції, оскільки результати рейтингової оцінки з часом будуть погіршуватись. Єдиною альтернативою є відновлення помірною економічного зростання з переходом до третього сегменту та постійний контроль подальшого розвитку ситуації.

До складу четвертого сегменту увійшли показники навантаження на 1 вільне робоче місце P_{15} , рівня заробітної плати P_{16} та коефіцієнту зносу P_{23} основних засобів.

Зміна навантаження P_{15} з 4,5 до 3,5 осіб на 1 вільне робоче місце відбулось за рахунок зменшення зареєстрованих безробітних за будівельними спеціальностями з 8104 чол. на кінець 2018 р. до 7803 чол. на кінець 2019 р., тобто, на -3,71%. При цьому, кількість вільних вакансій зросла з 1806 чол. до 2207 чол., або на +22,20%. Дана ситу-

ація є типовою на ринку праці для економіки України в цілому. Так, середнє скорочення кількості зареєстрованих безробітних становило -9,17%, а збільшення кількості вакансій на +39,61%. Отже, розглянуте явище носить глобальний характер, зважаючи на причини якого, вирішити проблему скорочення внутрішнього ринку праці локально для будівельної галузі неможливо.

Рівень середньої заробітної плати у будівельній галузі протягом 2018-2019 р. виріс в номінальному вираженні на +32,13% з 4731 грн. до 6251 грн. При цьому, середній рівень оплати праці по Україні за аналогічний період збільшився на +37,06% з 5183 грн. до 7104 грн. Як бачимо, середня заробітна плата в будівельній галузі не тільки поступалась в абсолютному вираженні, але й в темпах зростання. Тобто, відставання за цим показником з часом продовжує зростати.

Коефіцієнт зносу основних засобів P_{23} у будівництві погіршив своє значення з 36,0% до 45,7% за рахунок двох факторів: скорочення залишкової вартості на -8,36% з одночасним зростанням первісної вартості на +8,10%.

Таким чином, ми провели класифікацію показників оцінки ресурсного потенціалу будівельної галузі з метою економічного обґрунтування основних напрямків його підвищення. За результатами проведеного аналізу можна зробити наступні висновки:

- забезпеченість будівельної галузі трудовими ресурсами та ефективність їх використання на сьогоднішній день, в порівнянні з іншими галузями економіки, перевищує середній рівень. Однак, проблемою, яка потребує вирішення є низький рівень оплати праці. Крім того, зважаючи на об'єктивні фактори скорочення чисельності працездатного населення в довготривалій перспективі, необхідно створювати умови для зростання продуктивності праці шляхом модернізації основних засобів та впровадження нових технологій, що дозволяють виробляти більш конкурентоздатну продукцію;

- проблема зростання ресурсовіддачі для будівельної галузі є дуже актуальною. Зниження ресурсомісткості продукції та зростання частки доданої вартості здатні суттєво покращити показ-

ники групи P_3 . Зниження рівня залежності від постачальників також можна досягнути за рахунок їхньої диверсифікації та зменшення проміжного споживання продукції промисловості;

- високий рівень зносу основних засобів притаманний економіці України в цілому, будівельна галузь не є винятком. Однак, в останні роки спостерігалось одночасне скорочення їхньої залишкової вартості та рівня придатності, що є негативним. Тому будівельна галузь потребує інвестиційних ресурсів та зростання капіталовкладень для збереження виробничих потужностей.

Розглянемо перший сценарій зростання заробітної плати на підприємствах будівельної галузі до середнього по країні рівня. Для цього скористаємось вхідними даними, наведеними в табл. 1. Як бачимо, протягом 2018-2019 р. галузь покращила фінансовий результат, проте, все одно виявилась збитковою. Прибуток забезпечували 71,4% всіх будівельних підприємств та складав 10353,4 млн. грн. Відповідно, збиток в розмірі 14114,1 млн. грн. отримали 28,6% підприємств. Як видно з табл. 1, частка прибуткових підприємств зросла на +0,6%, що є позитивним.

Розроблений сценарій передбачав підвищення середньої по підприємствах будівельної галузі заробітної плати з 6251 грн. до середнього по країні рівня у 7104,0 грн., тобто, в 1,136 рази. Зважаючи на те, що у 2019 р. фонд оплати праці найманих працівників становив 31614 млн. грн., з урахуванням її підвищення на 13,6% витрати на оплату праці повинні зрости до 35928 млн. грн., або на +4314 млн. грн. Будемо вважати, що дане підвищення забезпечується за рахунок прибуткових підприємств. Тоді, їхні видатки зростуть на вказану суму, а прибуток скоротиться на -41,7% до 6039,4 млн. грн. В результаті, узагальнений фінансовий результат буде становити -8074,7 млн. грн.

Вказані зміни покращують ресурсний потенціал будівельної галузі за показником P_1 з сьомого рангу на п'ятий. Внаслідок цього, узагальнене ранжування також змінює своє значення, з 10 рангу на 9. Однак ми бачимо, що завдяки даному сценарію підприємства будівельної галузі вимушені суттєво скоротити прибуток, а узагальнений фінансовий результат

Таблиця 1

Розрахунок сценарію I зі зростання заробітної плати на підприємствах будівельної галузі до середнього по країні рівня за даними 2019 р.

	2018 рік	2019 рік	Сценарій підвищення заробітної плати
Фінансовий результат, млн. грн.	-9342,9	-3760,7	-8074,7
Прибуток, млн. грн.	8446,6	10353,4	6039,4
Збиток, млн. грн.	17789,5	14114,1	14114,1
Частка підприємств, які одержали прибуток, %	70,8	71,4	-
Частка підприємств, які одержали збиток, %	29,2	28,6	-
Фонд оплати праці найманих працівників, млн. грн.	22419	31614	35928

наближається до рівня 2018 р. Отже, можна зробити висновок, що даний сценарій, за інших рівних умов, на сьогоднішній день є неприйнятним.

Другий сценарій передбачав скорочення споживання ресурсів для управління ресурсомісткістю продукції будівельної галузі та оцінки її впливу на ресурсний потенціал.

Раніше, при проведенні аналізу динаміки ресурсомісткості зазначалось, що з 2018 р. по 2019 р. сукупний випуск продукції будівництва в порівняних цінах збільшився на +16,86%, а обсяг споживання ресурсів зріс на +25,76%. Тобто, економічне зростання будівельної галузі характеризувалось падінням ресурсовіддачі. Крім того, оскільки ресурсомісткість напряму впливає на показники групи P_3 при обчисленні ресурсного потенціалу, де будівельна галузь поступається в ефективності іншим галузям економіки, даний сценарій було спрямовано на оцінку ефекту від скорочення споживання ресурсів, табл. 2.

В основі розробки другого сценарію було покладено передумову про те, що темпи приросту споживання тих чи інших ресурсів не повинні перевищувати темпів приросту сукупного випуску продукції галузі. Так, в колонці 4 табл. 2 розраховані дійсні темпи приросту споживання різних видів ресурсів. Більшість з них перевищує рівень +16,86%. Тому при розрахунку сценарного обсягу споживання, колонка 5, ми враховували дійсні темпи приросту, що не перевищують граничний рівень.

В результаті розрахунків загальну ресурсомісткість продукції вдалось знизити з 63,79% до

54,86%, що є позитивним. Далі було проведено оцінку, яким чином вказані зміни вплинули на показники групи P_3 ресурсного потенціалу галузі:

– обсяг проміжного споживання P_{31} скоротився з 262065 млн. грн. до 231446 млн. грн.;

– частка проміжного споживання P_{32} в загальному випуску знизилась з 76,5% до 74,2%;

– коефіцієнт незалежності від постачальників P_{33} зріс з 0,388 до 0,399.

Незважаючи на позитивний ефект від вказаних змін, результати рейтингового оцінювання ресурсного потенціалу галузі, при цьому, не змінились. Тобто, втрата конкурентних позицій галузі за показниками P_{32} та P_{33} є настільки високою, що для отримання видимого ефекту ресурсозберігаючі заходи повинні бути більш глибокими.

З наукових досліджень відомо, що цикли економічного розвитку будівельної галузі корелюють з економічним зростанням держави в цілому. Після періоду двократного падіння валового внутрішнього продукту в доларовому еквіваленті протягом 2016-2017 р., розпочалось помірне економічне зростання. Однак, у 2019 р. ВВП країни все ще складав лише 61,2% від обсягу 2015 р.

Дана економічна ситуація мала безпосередній вплив на стан та динаміку розвитку будівельної галузі: відбувалось як скорочення обсягів будівництва, так і рівня цін на продукцію галузі. Зниження цін напряму впливало на обсяг доданої вартості та частку проміжного споживання, а отже, й на ресурсомісткість продукції будівництва. З іншої сторони, з відновленням економіч-

Таблиця 2

Розрахунок сценарію II зі зниження споживання ресурсів за даними 2018-2019 р. в порівняних цінах, млн. грн.

Ресурси	Обсяг споживання, млн. грн.		Темпи приросту, %	Сценарний обсяг споживання, млн. грн.
	2018 рік	2019 рік		
Споживання сировини та матеріалів, в тому числі:	139426	176577	26,65%	151475,0
Руди, корисні копалини	7193	11289	56,94%	8405,6
Текстильне виробництво	110	136	23,64%	128,5
Виробництво деревини, паперу	1584	3402	114,77%	1851,0
Коксопродукти	346	228	-34,10%	228,0
Продукти нафтоперероблення	7735	10184	31,66%	9038,9
Хімічна продукція	4666	3051	-34,61%	3051,0
Гумові та пластмасові вироби	9301	10142	9,04%	10142,0
Інша неметалева мінеральна продукція	26162	31985	22,26%	30572,4
Металургійне виробництво	15516	20752	33,75%	18131,7
Металеві вироби, крім машин і устаткування	21038	16800	-20,14%	16800,0
Меблі	1199	1035	-13,68%	1035,0
Будівництво	44576	67575	51,60%	52090,6
Споживання електроенергії	3040	2581	-15,10%	2581,0
Разом споживання ресурсів	142466	179158	25,75%	154056,0
Сукупний випуск продукції	240327	280841	16,86%	280841,0
Загальна ресурсомісткість, %	59,28%	63,79%	–	54,86%

ного зростання ціни на продукцію галузі також почнуть зростати.

Третій сценарій передбачав підвищення середнього рівня цін на продукцію будівельної галузі на 10% та оцінку його впливу на ресурсний потенціал:

– середньомісячна продуктивність праці 1 зайнятого P_{17} зростає з 38467,7 грн. до 42314,5 грн.;

– фондовіддача P_{24} збільшується з 7,6 грн. до 8,4 грн.;

– частка проміжного споживання P_{32} в загальному випуску знизилась з 76,5% до 74,7%;

– коефіцієнт незалежності від постачальників P_{33} зріс з 0,388 до 0,398.

Незважаючи на вказані позитивні зміни, порівняльний аналіз показників ресурсного потенціалу будівельної галузі з іншими галузями економіки вказує на те, що її рейтингові оцінки залишаються незмінними.

Показники P_{17} та P_{24} і без того знаходяться в найбільш привабливому I сегменті, рис. 1, мають високі конкурентні позиції та темпи річного зростання.

В свою чергу, показники P_{32} та P_{33} знаходячись на межі III та IV сегментів, демонструють значне відставання від інших галузей. Найближча до них галузь – промисловість, яка у 2019 р. характеризувалась часткою проміжного споживання на рівні 71,18% та коефіцієнтом незалежності від постачальників 0,428. Враховуючи це, зростання цін до +30% на продукцію будівництва не дозволяє посилити її конкурентні позиції відносно інших галузей.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, можна зробити висновок, що зростання економіки та супутнє зростання цін на продукцію будівельних підприємств не вирішують основної проблеми галузі, пов'язаної з високою ресурсомісткістю. Однак, без економічного зростання забезпечити галузь необхідними інвестиційними ресурсами неможливо. Тому, комплекс першочергових заходів повинний включати:

– продовження оновлення основних засобів із залученням інвестиційних ресурсів та нових технологій у будівництві. Власні джерела фінансування вказаного процесу є дуже обмеженими і не можуть вирішити поставлене завдання;

– підвищення рівня конкурентоздатності продукції з метою зростання доданої вартості та відповідного зниження частки проміжного споживання у її сукупному випуску;

– впровадження ресурсозберігаючих технологій у виробничий процес, пошук альтернативних джерел постачання та розширення ресурсної бази;

– конкурентна боротьба на ринку праці та відносно низький рівень її оплати зобов'язує підприємства будівельної галузі підвищувати заробітну плату працівникам за наявності відповідних резервів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бєляєва Г. Ресурсозбереження як напрямок підвищення конкурентоспроможності підприємств в загальній системі управління. *Екологічний менеджмент у загальній системі управління* : Тези доп. X щорічної Всеукр. наук. конф. (Суми, 20–21 квітня 2010). Суми, 2010. Ч. 1. С. 20–23.

2. Єршова О. Ресурсозбереження як альтернативний спосіб господарювання на підприємствах АПК. *Ефективна економіка*. 2013. № 4. URL : <http://economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1971> (дата звернення: 01.02.2020).

3. Іполітова І. Дослідження процесу прийняття управлінських рішень з ресурсозбереження на підприємстві. URL : <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=5488> (дата звернення: 01.02.2020).

4. Кондратенко Н. Критерії оцінки ефективності ресурсозбереження. *Наука й економіка*. 2010. № 4(20). URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/nie/2010_4/174-180.pdf (дата звернення: 30.04.2020).

5. Радчук І. Сутність поняття «ресурсозбереження» та шляхи його впровадження на підприємстві. *Вісник ХНТУ*. 2009. № 3(36). URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/natural/vkhdtu/2009_3/30922.pdf (дата звернення: 01.02.2020).

6. Сотник І. Еколого-економічні механізми мотивації ресурсозбереження: монографія. Суми: Мрія, 2008. 230 с.

7. Румянцев А.М., Яковенко Е. Г., Янаев С. И. Инструментарий экономической науки и практики. М.: «Знание», 1985. 304.

8. Абалкин Л.И. Экономическая энциклопедия. М.: Экономика, 1999. 1055 с.

REFERENCES:

1. Belyaeva G. (2010) Resource conservation as a direction of increasing the competitiveness of enterprises in the overall management system. *Environmental management in the general management system: Abstracts add. X annual All-Ukrainian. Science. conf. Sumy. Ch. 1. S. 20–23.*

2. Ershova O. (2013) Resource conservation as an alternative way of managing agricultural enterprises. *Efficient economy*, vol. 4. URL: <http://economy.nayka.com.ua/?Op=1&z=1971> (accessed 01 February 2020).

3. Ipolitova I. Research of the process of making managerial decisions on resource conservation at the enterprise. URL: <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=5488> (accessed 01 February 2020).

4. Kondratenko N. (2010) Criteria for assessing the effectiveness of resource conservation. *Science and economics*, vol. (20). URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/nie/2010_4/174-180.pdf (accessed 01 February 2020).

5. Radchuk I. (2009) The essence of the concept of “resource conservation” and ways to implement it in the enterprise. *Bulletin of KhNTU*, vol. 3 (36). URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/natural/vkhdtu/2009_3/30922.pdf (accessed 01 February 2020).

6. Sotnyk I. (2008) Ecological and economic mechanisms of resource saving motivation: monograph. Sumy: Dream. (in Ukrainian)

7. Rumyantsev A.M., Yakovenko E.G., Yanaev S.I. *Tools of economic science and practice*. М.: “Knowledge”, 1985. 304.

8. Abalkin L.I. (1999) *Economic encyclopedia*. М.: Ekonomika, 1055 p.